

DOMAS KAUNAS

PĖTERIS FON BOLENAS IR JO BIBLIOTEKA

Karaliaučiaus universitetui XIX a. penktasis dešimtmetis buvo didžiausių netekčių laikotarpis — vienas paskui kitą mirė Europoje žinomi profesoriai: astronomas F. V. Beselis, lituanistas L. Rėza ir sanskritologas P. fon Bolenas. Siandien rečiausiai minimas pastarasis. Ryškiai blykstelėjęs lyginamosios kalbotyros formavimosi metu, vokiečių mokslininkas dėl ankstyvos mirties nespėjo savo autoriteto įtvirtinti kapitaliniais veikalais ir laiko tėkmėje pamažu išblėso iš platesnės visuomenės atminties. Dėl to palyginti negausi ir literatūra apie P. fon Boleną. Vokiečių istoriografijoje didesnę reikšmę turi sanskrito filologijos tyrinėtojo E. Vindišo darbas. Jo knygoje apie žymiausius sanskritologus P. fon Bolenui paskirtas vienas skyrius¹, kuriame pateikta glausta Karaliaučiaus universiteto profesoriaus gyvenimo ir tyrinėjimų apžvalga. Autorių domino tik P. fon Boleno nuopelnai indologijai, todėl jo vaidmuo ir vieta kitose mokslo srityse, pavyzdžiui, lituanistikoje, iš viso liko neaparta. Mažoje Lietuvoje mokslininkas susilaukė enciklopedinio straipsnio, kuris buvo paskelbtas prieš pat Antrąjį pasaulinį karą Karaliaučiuje pradėtam leisti biografijų žodyne ir pakartotas antrajame šios knygos leidime². Jame duomenis apibendrino jaunesniosios kartos Karaliaučiaus sanskritologijos tradicijų puoselėtojas profesorius H. fon Glazenapas. Nauja jo straipsnyje buvo žinia apie P. fon Boleno prūsistinius ir lituanistinius interesus, pateiktas svarbiausių šaltinių bibliografinis sąrašas.

Mažosios Lietuvos vokiečių lituanistikoje P. fon Boleno vardas taip pat buvo įtvirtinamas ir epizodinėmis užuominomis. Tai darė etnografas E. Gizevijus, velionio palikimo publikuotojas Ks. Hazenkampas, lietuvių liaudies dainų melodikos tyrinėtojas Chr. Barčas, vienas kitas periodinės spaudos bendradarbis. Tačiau šios menkos apimties publikacijos negalėjo sudaryti mokslininko veiklos ir pasiektų rezultatų išsamaus vaizdo. Karaliaučiaus universiteto profesoriaus atminimą temdė jo įpėdinių darbai, paskelbti pirmtako sukauptos, bet neapdorotos tautosakinės medžiagos pagrindu.

Lietuvių istoriografijoje P. fon Bolenas kiek plačiau žinomas XIX a. pirmosios pusės tautosakos tyrinėtojų dėka. Jį, kaip L. Rėzos mokinį, pristatė monografijos „Liudvikas Rėza“ autorius³ ir archyve likusių liau-

¹ Windisch E. P. v. Bohlen // Windisch E. Geschichte der Sanskr.t-Philologie und indischen Altertumskunde. Th. 1. — Strassburg: K. J. Trübner, 1917. — S. 86—89.

² Glasenapp H. von Bohlen, Peter // Altpreussische Biographie. — Marburg / Lahn: N. G. Elwert Verlag, 1974. — S. 67.

³ Jovaišas A. Liudvikas Rėza. — V., 1969. — P. 52, 306.

dies dainų publikuotojas⁴ A. Jovaišas. Rašančiajam, ypač rengiant komentarus, teko ne kartą atkreipti dėmesį į tai, kad lietuvių tautosakos užrašymai L. Rėzos ir P. fon Boleno rinkiniuose iš dalies sutampa. Gaila, ši problema iki galo nebuvo iširta ir prie jos nesugrįžta vėliau. Abiejų tautosakos rinkėjų talkininkus, tarp kurių pasitaikė tos pačios pavardės, nurodė ir A. Jonynas⁵. Į lietuvių liaudies dainų melodikos tyrinėtojos J. Ciurlionytės akiratį mūsų minimas asmuo pateko nagrinėjant Chr. Barčo „Dainų balsų“ šaltinius⁶. Remdamasi A. Jovaišu, autorė manė, kad dalis P. fon Boleno surinktos medžiagos buvo L. Rėzos archyvo nuorašas. Lietuvių kalbos istorikai Karaliaučiaus universiteto profesorių pažymėjo dėl kitados labai reikšmingo jo darbo „Apie lietuvių kalbos ir sanskrito giminystę“⁷. Jie nurodė ir mokslininkui didžiausios įtakos turėjusius vokiečių filologus. Įvertindami P. fon Boleno darbą apie lietuvių kalbą, K. Kuzavinis ir B. Savukynas jo autorių įtraukė į nedidelį lietuvių kalbotyros metraštį⁸. Glausta mokslininko biografinė pažyma taip pat išspausdinta visose lituanistinėse enciklopedijose.

Pateikta literatūros apžvalga akivaizdžiai liudija dvejopą tyrinėtojų požiūrį į P. fon Boleną. Vokiečių istoriografai siekė apibūdinti senojo Karaliaučiaus universiteto profesoriaus poveikį sanskritologijai, lietuvių istoriografai — lietuvių filologijai. Mūsų nuomone, galimas ir kitas požiūris — knygotyrinis. Jo metmenys išdėstomi šiame straipsnyje. Čia siekiama parodyti P. fon Boleno bendradarbiavimą lituanistinėje spaudoje ir pastangas parengti antrąjį (po L. Rėzos) lietuvių tautosakos rinkinį, aptarti iki šiol iš viso neminėtam profesoriaus asmeninės bibliotekos klausimą. Kiek detaliau apibūdinami filologo biografijos bruožai. Lietuviškoje literatūroje jie iš esmės neatskleisti.

Rašant darbą, pasinaudota ne tik nurodytąja literatūra. Didžiausią reikšmę turi tradiciniai istoriografijos šaltiniai — atsiminimai. Pats P. fon Bolenas, nujausdamas ankstyvą mirtį, paliko didelės apimties autobiografija pavadintą rankraštį — be abejonės, svarbiausią medžiagą jo asmenybei pažinti. Ji buvo skirta įpėdiniams bei artimiausiems bičiuliams. Tuoj po autoriaus mirties jo draugas istorikas J. Foigtas rankraštį parengė spaudai ir 1841 m. išleido atskira knyga⁹. Autobiografija parašyta literatūrinių atsiminimų forma. Iš detalaus pasakojimo atsekami visi ryškesni P. fon Boleno gyvenimo bruožai, pedagoginė ir mokslinė veikla iki 1839 m. Gaila, autoriaus lituanistiniai interesai ir santykiai su Ma-

⁴ Jovaišas A. Lietuvių liaudies dainos L. Rėzos archyvineame palikime // Rėza L. Lietuvių liaudies dainos. — V., 1964. — T. 2. — P. 6—7, 319, 323, 324.

⁵ Jonynas A. Liudvikas Rėza tautosakininkas. — V., 1989. — P. 28.

⁶ Ciurlionytė J. Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai. — V., 1969. — P. 43.

⁷ Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija, iki 1940 m. — V., 1979. — P. 95.

⁸ Kuzavinis K., Savukynas B. Lietuvių kalbotyros metraštis 1971 metams // Vardai ir žodžiai. — V., 1971. — P. 184.

⁹ [Bohlen P. von] Autobiographie des ordentl. Professors der orientalischen Sprachen und Literatur an der Universität zu Königsberg Dr. Peter von Bohlen [...] Herausgegeben als Manuskript für seine Freunde von Johannes Voigt. — Königsberg, 1841. — 118 S., 1 Portr. — Vienintelis žinomas knygos egzempliorius saugomas Prūsijos kultūros palikimo valstybinėje bibliotekoje Berlyne, kopija — autoriaus bibliotekoje.

1 pav. Pėteris fon Bolenas

žosios Lietuvos gyventojais lietuviais paminimi vos prabėgomis. Knygoje profesorius nurodė Karaliaučiaus universitete skaitytus kursus ir pateikė išsamų savo skelbtų darbų bei publikacijų sąrašą. Siandien jį sudaryti būtų nepaprastai sunku arba net neįmanoma. Knygos vertę padidino J. Foigto parašytas užbaigos skyrius apie paskutines P. fon Boleno gyvenimo dienas, atsiminimų papildymai ir Karaliaučiaus universiteto senato oficialaus pranešimo apie profesoriaus mirtį publikacija. Leidinio pradžioje įdėtas velionio portretas — vienintelis žinomas mokslininko atvaizdas. Vėliau, 1842 m., išėjo antrasis knygos leidimas, papildytas laiškais, tačiau jo egzemplioriaus mums surasti nepavyko.

Kita svarbi atsiminimų publikacija priklauso P. fon Boleno mokiniui G. H. F. Neselmanui. Iš pradžių atsiminimai buvo perskaityti Karaliaučiaus vokiečių draugijos susirinkime 1851 m. rugsėjo 25 d. Į jį turbūt susirinko gausi auditorija, nes apie renginį pranešė populiariausias miesto laikraštis¹⁰. Paskatintas dėmesio, savo pranešimą autorius veikia išspausdino tęstiniame istorijos mokslo darbų leidinyje¹¹. G. H. F. Neselmano publikacija atsiminimais vadintina sąlygiškai, daugiausia atsizvelgiant į jos antraštę. Iš tikro tai biografinio pobūdžio P. fon Boleno

¹⁰ Die königlich Deutsche Gesellschaft wird eine öffentliche Sitzung Donnerstag den 25sten September Abends 6 Uhr halten // Königsberger Hartungsche Zeitung. — 1851. — 23. Sept. — Nr. 222. — S. 1055.

¹¹ Neselmann G. H. F. Erinnerungen an den Professor v. Bohlen // Preussische Provinzial-Blätter. — 1852. — Bd. 1 — S. 37—53.

Verzeichniss
der
Buchersammlung

des
verstorbenen Professor
zu K. Isberg
Peter von Bohlen,

enthaltend
eine ansehnliche Sammlung von, in die Indische,
Persische, Arabische, auch die neuere hellenistische
Literatur einschlagenden Werken

desgleichen eine Anzahl Handschriften

nebst einem Anhang
vorzüglich philologischer, historischer etc. Werke

den 15. März 1841 u. f. Tage
gegen gleich bare Zahlung öffentlich versteigert werden sollen.

*Georg von Bismarck, Befehlshaber, gefälliger
Auftraggeber des Herrn
K. H. 1840.*

C. L. Frische

gyvenimo ir veiklos apžvalga, parašyta remiantis šaltiniais ir tik kur ne kur paženklinta asmeninių santykių detalėmis. Publikacijai būdingas enciklopedinis dėstymas: faktografinių duomenų gausa ir nuoseklumas.

Siame straipsnyje taip pat naudojamosi P. fon Boleno publikacijomis bei jų komentarais, tyrinėtojams iki šiol nežinomu profesoriaus viešu laišku lietuvių tautosakos rinkėjams, jo amžininkų atsiliepimais ir palikimo vertintojais. Vienintelis šaltinis apie kalbininko asmeninę biblioteką yra neseniai surastas jos katalogas, išleistas 1840 m. prieš parduodant knygas aukcione. Baigdamas įžangines pastabas, nuoširdžiai dėkoju vokiečių mokslininkams profesoriiui daktarui G. Dominui ir daktarei G. Pannier. Jie padėjo gauti visų svarbiausių šaltinių kopijas, be kurių šis darbas būtų neįmanomas.

Pėteris fon Bolenas (Peter von Bohlen) gimė neturtingoje valstiečio iš Viupelso (Slėzviso-Holšteino kraštas) šeimoje 1796 m. kovo 13 d. Prielinksnis „fon“ rodytų, kad šeima praeityje priklausė bajorų luomui. Dešimtaisiais būsimojo kalbininko gyvenimo metais mirė tėvas, ir našlė su trimis vaikais patyrė dar didesnių neprieklių. Jaunasis Bolenas lankė vietinę kaimo mokyklą, prižiūrėjo gyvulius, dirbo žemę, talkino kontrabandininkams. Vėliau jam teko būti siuvėjo mokiniu, prancūzų generolo tarnu, pasiuntiniu, kelneriu, krautuvės sąskaitininku. Tuo pačiu metu jaunuolis nuolat savarankiškai lavinosi ir pasiekė pastebimos pažangos. Sulaukęs 21 metų, P. fon Bolenas įstojo į Hamburgo gimnaziją ir, ją sėkmingai baigęs, 1821—1825 m. studijavo Halės, Bonos bei Berlyno universitetuose. Jis turėjo poligloto gabumą, todėl pasirinko orientalistiką. Būsimasis Karaliaučiaus universiteto profesorius Halėje klausė V. Gezenijaus skaitomo hebrajų kalbos kurso (V. Gezenijaus ir P. fon Boleno draugystė truko visą likusį gyvenimą), Bonoje arabų kalbą jam dėstė G. V. Fraitagas, Berlyne sanskritą — kalbotyros lyginamojo istorinio metodo mokslinis pagrindėjas F. Bopas (pastarasis, 1823 m. skaitydamas pranešimą apie sanskrito santykį su giminingomis kalbomis, pirmą kartą į lyginamų kalbų sąrašą įtraukė ir prūsų, lietuvių bei latvių kalbas). P. fon Bolenas taip pat mokėjo prancūzų, italų, ispanų bei anglų kalbas.

Pastangos sukurti mokslinius indologijos pagrindus ir plėsti Rytų kalbų dėstymą vokiečių universitetuose XIX a. pradžioje pasiekė ir Karaliaučiu. Universiteto senatas per tarpininkus gavo žinių apie gabų studentą ir pakvietė jį akademiniam darbui. Į Karaliaučių P. fon Bolenas atvyko 1825 m. Ši data tapo profesionalios indologijos disciplinos pradžia čionykščiame universitete. Šios disciplinos paskaitos buvo skaitomos iki pat 1944 m. Iš pradžių P. fon Bolenasėjo privati docento, nuo 1826 m. — ekstraordinarinio, nuo 1830 m. — ordinarinio profesoriaus pareigas. Jis dėstė sanskrito, persų, arabų, hebrajų kalbas, Rytų tautų kultūros istoriją, paleografiją, egzėgezę. Akademinis užsiėmimas profesoriaus derino su intensyviu mokslu darbu. P. fon Bolenas tyrė Karaliaučiaus, Vokietijos ir Londono bibliotekose esančius rankraščius Rytų tautų kalbomis. Profesoriaus pastangos ir kvalifikacija susilaukė pripažinimo. Tai rodo greita akademinė karjera ir platus ryšiai su gausia mokslinė bendruomene. P. fon Bolenas buvo net šešių mokslo draugijų tikrasis

narys: Karaliaučiaus karališkosios vokiečių (nuo 1826 m.), Didžiosios Britanijos ir Airijos karališkosios Azijos (1826), Leipcigo istorijos-teologijos (1832), Mintaujos latvių literatūros (1833), Rytų Prūsijos gamtotyros ir ekonomikos Karaliaučiuje (1834), Pamaro istorijos ir senovės (1836).

1837 m. vasario 25 d., išegzaminavęs būsimąjį baltistą ir pirmojo mokslinio lietuvių kalbos žodyno autorių G. H. F. Neselmaņą filologijos daktaro laipsniui įgyti, kitą dieną P. fon Bolenas išvyko į mokslinę komandiruotę. Jos tikslas buvo Londono bibliotekos. Tačiau į Karaliaučių profesorių nebegrįžo. Kelionėje labai persišaldęs, P. fon Bolenas susirgo ir 1840 m. vasario 6 d. nuo džiovos mirė Halėje. Velionį palydėjo bičiuliai ir čionykščio universiteto profesoriai, tarp kurių buvo plačiai lietuvių kalbos duomenimis operavęs etimologijos ir lyginamosios fonetikos kryptį kalbotyroje pagrindėjas A. F. Potas.

P. fon Boleno mokslinis palikimas, atsižvelgiant į tyrinėtojo neilgą amžių, labai gausus. Jis paskelbė arabų ir sanskrito kalbų tekstų su komentarais, kultūros ir kalbotyros tyrinėjimų, vertimų iš Rytų ir Vakarų tautų literatūros, pats kūrė poeziją. Minėtosios autobiografijos pabaigoje pridėtą autoriaus darbų bibliografiją sudaro 99 pozicijos. Pastaboje dar pažymėta, kad aibė neįvardytų atsiliepimų, pastabų, įvairių tekstų ištraukų paskelbta literatūrinėje spaudoje. P. fon Boleno mokslo interesus bei kryptį akivaizdžiai rodo jo paties darbų klasifikacija, pritaikyta bibliografiniame sąrašė. Jame šeši skyriai. Pirmajame suregistruoti atskirais leidimais išėję darbai (11 pavadinimų), antrajame — moksliniai straipsniai (6), trečiajame — recenzijos (32), ketvirtajame — enciklopedijų straipsniai (8), penktajame — laikraščių straipsniai (34), šeštajame — Rytų poetų vertimai (8). Tarp knygų neabejotinai išsiskiria dviejų tomų veikalas „Senoji Indija“ (1830), atnešęs autoriui indologijos autoriteto vardą. Savo darbus P. fon Bolenas leido Berlyne, Bonoje, Hamburge, Karaliaučiuje ir Leipcige, bendradarbiavo Vokietijos ir Anglijos periodikoje. Sprendžiant iš recenzijų, jis akylai sekė kalbotyros naujoves. Recenzentas paskelbė atsiliepimus apie F. Bopo ir R. K. Rasko tyrinėjimus.

Profesoriaus baltistiniai interesai išryškėjo kalbotyros ir folkloristikos darbuose. Pirmasis svarus jo žingsnis buvo straipsnis „Apie senųjų prūsų kalbą“, išspausdintas kaip J. Foigto „Prūsijos istorijos“ pirmojo tomo papildymas¹². Autorius savo darbe apžvelgė senuosius prūsų kalbos paminklus, ypač katekizmus, saugomus Karaliaučiaus bibliotekose. Kalbos analizė buvo atlikta lyginamuoju istoriniu metodu. Joje plačiai naudotasi sanskrito, latvių ir lietuvių kalbos leksika. Tai skatino baltistikos raidą. Žymiausias P. fon Boleno šios srities laimėjimas yra Karališkosios vokiečių draugijos rinkinyje paskelbtas darbas „Apie lietuvių kalbos ir sanskrito giminystę“ (1830)¹³. Autoriaus pirmą kartą pateiktas

¹² Bohlen [P. von] Ueber die Sprache der alten Preussen // Voigt J. Geschichte Preussens. Bd. 1. — Königsberg, 1827. — S. 709—723.

¹³ Bohlen P. von. Ueber die Verwandtschaft zwischen der Lithauischen und Sanskritsprache // Historische und litterarische Abhandlungen der königlichen deutschen Gesellschaft zu Königsberg. — Königsberg, 1830. — 1. Sammlung. — S. 111—140.

platus lietuvių kalbos ir sanskrito panašumo apibendrinimas dar labiau pakurstė po Europą klaiojančią sensaciją. Sklido gandai, kad sanskrito profesorius gali nesunkiai šnekučiuotis su lietuvių valstiečiu. Karaliaučiaus mokslininko mintys peržengė ir Mažosios Lietuvos, ir Vokietijos ribas. P. fon Bolenu rėmėsi A. Mickevičius 1840—1844 m. Paryžiaus College de France skaitytose paskaitose. Lenkų poeto nuomone, lietuvių kultūra ir kalba yra viena iš seniausių, todėl ypač vertintina¹⁴. Darbu apie lietuvių kalbos ir sanskrito giminybę ne kartą pasinaudojo S. Daukantas, rašydamas Lietuvos istorijos veikalus¹⁵. Kalbininko mintys buvo žinomos ir Mažosios Lietuvos lietuviams, nors plačiau jos pasklido kiek vėliau. Tai kėlė jų tautinę savigarbą ir pasididžiavimą savo kultūra, ugde nacionalinį sąmoningumą.

Atrodo, P. fon Bolenas palyginti gerai pažinojo Mažąją Lietuvą ir pačius lietuvius. Jis daug keliavo po kraštą. Dėkingų progų teikė artima bičiulystė su Rytų ir Vakarų Prūsijos provincijos oberprezidentu T. fon Sėnu (Schön). Jį profesorius kartu su savo bičiuliu J. Foigtu lydėdavo tarnybinėse išvykose ir mezgė pažintis su lietuvius pažin jusiais asmenimis. Nemažą poveikį padarė L. Rėza. Kolegos rūpinosi lietuvių kalbos būkle, „išmiršančios“ tautos dvasiniu turtu — tautosaka. Parankinė P. fon Boleno knyga buvo L. Rėzos „Dainos“ (1825). Jų veikiamas, profesorius pats pradėjo kaupti tautosaką. Jis ėjo pirmtako pramintu taku — medžiagą rinko padedamas talkininkų, kuriuos susirasiti labai padėjo oberprezidento tarpininkavimas. P. fon Boleną aktyviai rėmė Stalupėnų vyskupijos superintendantas ir Katinavos kunigas K. L. G. Kalau bei Ragainės kunigas K. A. Jordanas. Pastarojo padedamas, iš Aukštųjų Eisulių mokytojo J. Meškaičio gavo lietuvių vestuvių papročių aprašymą¹⁶. Liaudies dainų pateikėjai beveik nežinomi. Tarp jų buvo tokių, kurie bendradarbiavo ir su L. Rėza, ir su P. fon Bolenu. Pavyzdžiui, Aulavėnų kunigas J. F. L. Hertelis pirmajam įteikė savo apylinkėse užrašytą 17 dainų, po to antrajam — 10. Paties P. fon Boleno teigimu, vieną dainą, užrašytą 1830 m. Muižėje prie Kintų, jam perleido L. Rėza¹⁷. Tačiau apie artimesnį šių tautosakininkų bendradarbiavimą paliudijimo nėra¹⁸. Kai kurias užrašytas dainas tiek vienam, tiek kitam profesoriumi galėjo pateikti ir T. fon Sėnas, per kurio rankas neretai ėjo rankraščiai¹⁹. Ši aplinkybė gali būti vienas iš argumentų paaiškinti, kodėl nemaža dalis L. Rėzos ir P. fon Boleno surinktų dainų sutapo.

¹⁴ Mickiewicz A. Dziela. T. 11: Literatura slowianska. — Warszawa, 1955. — S. 284.

¹⁵ Daukantas S. Raštai. — V., 1976. — T. 1. — P. 408; T. 2. — P. 16.

¹⁶ Gisevius E. Beschreibung einer Littauisch-Tilsenischen Heimführung // Neue Preussische Provinzial-Blätter. — 1847. — Bd. 4. — S. 144. — Vertimas: Lietuvininkai / Parengė V. Milius. — V., 1970. — P. 148.

¹⁷ Bartsch Chr. Dainų balsai. Th. 2. — Heidelberg, 1889. — S. 294.

¹⁸ Autoriaus manymu, A. Jovaišo teiginys, kad P. fon Bolenas buvo pasidaręs L. Rėzos rankraščių nuorašą, dar lieka neįrodytas (žr.: Jovaišas A. Lietuvių liaudies dainos L. Rėzos archyvine palikime // Rėza L. Lietuvių liaudies dainos. T. 2. — V., 1964. — P. 7). Su tuo vargu ar būtų sutikęs pats L. Rėza: nors profesorių idėjos buvo bendros, tačiau publikuodami lietuvių tautosaką jie buvo konkurentai.

¹⁹ Ten pat. — P. 11.

Lietuvių liaudies dainų užrašymų P. fon Bolenos rankose nuolat daugėjo. Suvokdamas jų reikšmę mokslui ir kultūrai, profesorius 1835 m. galutinai apsisprendė savo sukauptą medžiagą paskelbti atskira knyga. Tačiau jis dar tikėjosi papildymų. Kaip kadaise L. Rėza atsišaukimu „Lietuvių literatūros bičiuliams“, taip dabar P. fon Bolenas atviru laišku kreipėsi į talkininkus. Kreipimasis buvo išspausdintas populiariame vokiškame Tilžės laikraštyje „Das Tilsener gemeinnützige Wochenblatt für die Provinz Lithauen“²⁰. Šio svarbaus, knygotyriminkams nežinomo dokumento vertimą pateikiame visą.

Draugiškas prašymas

Kadangi aš jau seniai turiu sukaukęs keletą šimtų lietuvių liaudies dainų, kurios man iš visų pusių buvo pateiktos, ir dabar, padedamas geros kalbos žinovo, taisyklomis nesklendžiamas bei žadų greitu laiku išleisti Dainas su vertimais, tai kuo nuolankiausiai prašau visus mokytus Lietuvos vyrus, norinčius prisidėti prie šio sumanymo, kad jie iki ateinančių metų pradžios teiktųsi man arba ponui kandidatui Kalau Katinauvoje pranešti, ką iš lietuvių liaudies poezijos jie jau turi užrašę arba gali užrašyti kartu su melodija. Siekiant išgelbėti nors ir menkas pamažu nykstančios kalbos, kuri šiuo metu net pačioje Prancūzijoje ir Anglijoje tyrinėjama lyginant ją su sanskritu, liekamas, aš norėčiau rinkinį parengti kuo išsamesnį, dėl ko net ir pati mažiausia nuotrupa ar atskira sentencija, galinti papildyti jau sudarkytą dainą, bus priimta su dėkingumu, o siuntėjų pastangos bus deramai pripažintos. Pareikalavus aš esu pasirėngęs išsiųsti atgal nuorašą.

Profesorius fon BOLENAS Karaliaučiuje

Sis laiškas ne tik iudija lietuvių tautosakos kaupimo bei publikavimo aplinkybes, bet ir leidžia daryti kai kurių pastabų apie P. fon Boleną. Pirma, teiginys, kad jis savo rankose jau turėjo kelis šimtus dainų, neatitinka teisybės. Disponuojant tokia gausia medžiaga, masinis papildymų rinkimas būtų buvęs nereikalingas. Antra, P. fon Bolenas nepakankamai mokėjo lietuvių kalbą. Trečia, santykiai tarp jo ir L. Rėzos greičiausiai buvo įtempti. Palaikant bičiulystę su kvalifikuotu lietuvių kalbos ir tautosakos publikavimo patirtį turinčiu specialistu, to paties universiteto darbuotoju, nebūtų buvę reikalo kreiptis paramos į tarpininką — filologams visiškai nežinomą tolimo miestelio dvasininką.

Amžininkų liudijimu, P. fon Bolenas lietuvių liaudies dainų rinkinį rengė spaudai keletą metų²¹. Tačiau knyga nepasirodė. Viena iš pagrindinių priežasčių, be abejonės, reikėtų laikyti sudarytojo ligą. Prieš pat

²⁰ Bohlen [P.] v. Freundliche Bitte // 1835. — 13. Okt. — Nr. 41. — S. 529.

²¹ [Volgt J.] Letzte Krankheitszeit und Hinscheiden // [Bohlen P. von] Autobiographie... — S. 93.

mirtį profesorius sukauptas lietuvių liaudies dainas patikėjo išleisti savo bičiuliui A. F. Potui. Dėl mums nežinomų kliūčių pastarasis šio darbo taip pat neatliko.

Lietuvių tautosakos rinkinio rankraštis liko velionio šeimos nuosavybėje. Apie jį žinojo Karaliaučiaus lituanistai. Praėjus beveik dvidešimčiai metų po rinkinio sudarytojo mirties, Karališkiosios vokiečių draugijos mokslo darbų „Preussische Provinzial-Blätter“ redakcija paskolino rankraštį ir 1857—1866 m. laikotarpiu nuosekliai, nedideliais pluošteliais paskelbė 59 dainas su melodijomis. Publikacijos pradžioje buvo redaktorius Ks. fon Hazenkampo įvadas²². Jo autorius pažymėjo, kad rankraštiniame palikime, gautame iš velionio dukters, yra apie 90 lietuvių liaudies dainų. Beveik visos jos išverstos į vokiečių kalbą, nemaža dalis užrašyta kartu su melodijomis. Pusė tų dainų esančios visiškai nežinomos, todėl jų publikacija bus svarbus L. Rėzos, G. H. F. Nelsmano bei kitų tautosakininkų darbų papildymas. Skeičdamas P. fon Boleno palikimą, Ks. fon Hazenkampas nepastebėjo, kad tarp liaudies dainų buvo ir poetinės kūrybos. Pavyzdžiui, mokslo darbų tęsinio, leidžiamo pavadinimu „Neue Preussische Provinzial-Blätter“, 1858 m. 1 tome 16 numeriu išspausdintas kūrinys yra Sleco (Schlez) eilėraščio „Drescherlied“ vertimas (be pavadinimo lietuvių kalba, teksto pradžia: „Kelketies Waikai, jau Zegoris trys!...“), atliktas J. F. L. Hertelio.

Prie P. fon Boleno tautosakos rinkinio publikavimo problemos dar kartą buvo sugrįžta XIX a. pabaigoje. Rankraštį profesoriaus duktė Agnė fon Bolen, gyvenusi Londone, padovanojo Tilžės Lietuvių literatūros draugijai. Valdybos 1886 m. spalio mėnesį parengtoje apžvalgoje nurodyta, kad dovana yra pats svarbiausias dalykas, kurį tik draugijos biblioteka įsigijo per pastaruosius metus²³. Rankraščiu iš karto pasinaudojo draugijos bibliotekininkas, Tilžės pedagogas ir žymus tautosakos tyrinėtojas Chr. Barčas, rengęs visų XIX a. žinomų lietuvių liaudies dainų melodijų rinkinį. Jo kapitalinio veikalo „Dainų balsai“ pirmajame tome (1886) buvo įdėta 1, antrajame tome (1889) — 74 dainos iš P. fon Boleno palikimo. Iš viso dainų, kaip nurodyta parengėjo pratarinėje, rankraščiuose būta apie 130²⁴. Folkloristikos požiūriu „Dainų balsai“ buvo ne be trūkumų. Chr. Barčas skelbė visas melodijas ir dainų vertimus į vokiečių kalbą. Lietuvių kalba knygoje išspausdinti tik pirmieji dainų posmai. Nepaisant šito, „Dainų balsai“ prisidėjo prie P. fon Boleno palikimo populiarinimo. Kai kuriais jo melodijų užrašymais naudojosi Jenos universiteto profesorius sanskritologas K. Kapelelis²⁵.

P. fon Boleno rankraštis Lietuvių literatūros draugijos tautosakos rinkinyje, matyt, buvo saugomas iki pat šios draugijos uždarymo 1923 m. Jį bibliotekininkas užregistravo spausdinto bibliotekos katalogo rankraš-

²² Hasenkamp X. von. Sammlung liththausischer Volkslieder, übersetzt von P. v. Bohlen // Preussische Provinzial-Blätter, — 1857. — Bd. 12. — H. 5. — S. 356—357.

²³ Siebente General-Versammlung // Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft. — 1887. — Bd. 2. — S. 426.

²⁴ Bartsch Chr. Dainu balsai. Th. 1. — Heidelberg, 1886. — S. XII.

²⁵ Cappeler C. Kaip senėji lietuvininkai gyveno. — Heidelberg, 1904. — P. 25.

čių skyriuje²⁶. Tačiau apie kokį nors palikimo panaudojimą po Chr. Barčo publikacijos nepavyko rasti nė mažiausios užuominos. Šiandien jo likimas nežinomas. Yra pagrindo manyti, kad medžiaga, nutrūkus Lietuvos literatūros draugijos veiklai, atsidūrė Karaliaučiaus universiteto, o po Antrojo pasaulinio karo — kurioje nors Lenkijos arba Vokietijos bibliotekoje.

P. fon Boleno mokslo interesų raidą bei veiklos mastą puikiai rodo jo asmeninė biblioteka. Ji buvo sukaupta studijų ir profesoriavimo metais. Greičiausiai jau sirgdamas profesorius knygas atsigabeno į Halę ir pats sudarė jų abėcėlinį katalogą. Tuoj po savininko mirties, artimųjų įgaliotas, V. Gezenijus ėmė rūpintis bibliotekos pardavimu aukcione. 1840 m. rudenį jis parengė specialų katalogą „Sąrašas knygų rinkinio, priklausiusio mirusiam Karaliaučiaus universiteto profesorui Pėteriui fon Bolenui...“²⁷. Knygutė buvo išsiuntinėta Vokietijos, Svecarijos, Austrijos ir Anglijos miestų 49 knygynams, antikvariatams, knygriškykloms bei aukcionų komisarams. Jie priimdavo klientų užsakymus, kuriuos Halei pateikdavo paštu. Aukcionas prasidėjo 1841 m. kovo 15 d. ir truko kelias dienas. Kiek šiame renginyje iš viso parduota knygų bei kokia surinkta pinigų suma, duomenų nerasta.

Katalogas, kurį, remdamasis palikime rastu abėcėliniu sąrašu, sudarė V. Gezenijus, neparodo paties P. fon Boleno bibliografinio darbo ir knygų klasifikacijos žinių lygio. Jis rengtas pagal aukcionų reikalavimus. Leidinio pradžioje išspausdinta trumpa sudarytojo įžanga, pažyminti bibliotekos svarbą, po to skyriuje „Sąlygos“ apibūdinta aukciono tvarka ir pateiktas bibliografinis sąrašas. Jame yra 1576 pozicijos. Lyginant šį skaičių su įvairiuose aukcionuose parduotomis kitomis Karaliaučiaus profesorių bibliotekomis, galima teigti, kad paliktasis knygų rinkinys nebuvo didelis. Jo dydį nulėmė anksti nutrūkęs savininko gyvenimas ir tai, kad dalį knygų, kaip nurodė V. Gezenijus, pardavė dar pats P. fon Bolenas²⁸. Tokiam žingsniui jį bus paskatinę materialiniai sunkumai dėl ligos.

Katalogo sudarytojas atskirai sunumeravo kiekvieną knygoms tomą ir metinį periodikos komplektą, tad bendras spaudinių pavadinimų kiekis yra mažesnis. Iš bibliografinio sąrašo taip pat reikia išbraukti visą XII skyrių, kuriame Nr. 992—1025 užregistruotas medinėje dėžutėje saugotas Rytų bei kitų šalių monetų rinkinėlis. Antra vertus, sudarytojas vienu numeriu pažymėdavo konvoliutus ir smulkiųjų spaudinių pluoštus (žr. Nr. 620, 627). Atlikus apytikrius apskaičiavimus, yra

²⁶ Litauische litterarische Gesellschaft. Katalog der Bibliothek. — Tilsit, 1892. — S. 33.

²⁷ Verzeichniss der Büchersammlung des verstorbenen Professor zu Königsberg Peter von Bohlen, enthaltend eine auserlesene Sammlung von, in die Indische, Persische, Arabische, auch die neuere belletristische Literatur einschlagenden Werken; desgleich eine Anzahl Handschriften welche, nebst einem Anhang vorzüglicher philologischer, historischer etc. Werke den 15. März 1841 u. f. Tage gegen gleich baare Zahlung öffentlich versteigert werden sollen. — Halle, 1840. — 50 S. — Egz. yra Prūsijos kultūros palikimo valstybinėje bibliotekoje, kopija — autoriaus bibliotekoje.

²⁸ Gesenius, „Die Büchersammlung des verewigten von Bohlen.“ // Verzeichniss der Büchersammlung... S. 11.

pagrindo tvirtinti, kad Halės aukcione iš viso buvo parduota apie 1500 P. fon Boleno bibliotekos tomų.

V. Gezenijus knygas suklasifikavo atsižvelgdamas į jų turinį ir savininko mokslinių interesų sritis. Aprašai išdėstyti tokia skyrių tvarka: 1) rankraščiai, 2) indų literatūra, 3) persų literatūra, 4) arabų literatūra, 5) bibliistikos literatūra, 6) įvairaus turinio orientalistikos literatūra, 7) graikų ir lotynų literatūra, 8) vokiečių grožinė literatūra, 9) užsienio šalių grožinė literatūra, 10) istorijos, geografijos ir kitokio turinio literatūra, 11) kartografija, 12) numizmatika. Matyt, jau baigus sudarinti bibliografinį sąrašą, buvo gauta (galbūt atvežta iš Karaliaučiaus) arba nustatyta P. fon Boleno abėcėliniame sąrašė neužregistruotų dar apie 500 tomų, ir katalogo pabaigoje teko dėti „Priedą“, kuriame klasifikacijos atsisakyta.

Sprendžiant iš katalogo, P. fon Bolenui priklausė tipiška XIX a. pirmos pusės vokiečių kalbininko orientalistų biblioteka. Joje sukaupta literatūra lyg veidrodyje atspindi savininko akademinę bei mokslinę veiklą ir siekimą nuolat ugdyti bendrą humanitarinį išprusimą. Knygos — įvairių amžių. Pati seniausia išspausdinta 1513 m., tačiau XVI a. iš viso priklausė tik penki spaudiniai. Daugiau jų atstovavo XVII ir XVIII a. (ypač arabų ir bibliistikos literatūros skyriuose), pagrindinė dalis — XIX a. Vėliausiai išleistos knygos data — 1840 m. Dėmesį savo mokslo šakai P. fon Bolenas išsaugojo iki paskutinių gyvenimo dienų. Kataloge sudarytojas užfiksavo daug savininko asmeninio žymėjimo ženklų. Nuoroda „Išmarginta rankraštinėmis pastabomis“ ypač dažna indų, persų, arabų, bibliistikos literatūros skyriuose. Paprastai P. fon Bolenas pataisas ir papildymus įrašydavo savo skelbtuose darbuose. Be abejo, autorius juos tobulino, tikėdamasis išleisti iš naujo.

Bibliotekoje būta ypač retų ir vertingų leidinių. P. fon Bolenas turėjo Hafizio divaną, 1828 m. išleistą mažu tiražu Kalkutoje (Nr. 168). Sudarytojo tvirtinimu, knyga laikytina Europos masto unikumu. Keliuose bibliografiniuose aprašuose (Nr. 310, 544) yra pastaba „Liber rarus“ (reta knyga) arba „Liber rarissimus“ (rečiausia knyga). Užsienio grožinės literatūros skyriuje užregistruotas leidinys prancūzų kalba „Kuni-gaikštytės Malabar“ (Amsterdamas, 1735) ypatingą vertę įgijo dėl to, kad beveik visą jo tiražą teismo sprendimu viešai sudegino budelis.

P. fon Bolenas kaupė ne tik knygas, bet ir periodiką. Tai literatūriniai laikraščiai, kuriuose profesorius bendradarbiavo, vienas kitas Karaliaučiaus leidinių metinis kompletas („Königsberger Abendzeitung“, „Preussische Ostseeblätter“). Kalbininkas saugojo Stetinę 1836—1838 m. išėjusius žurnalo „Baltische Studien“ sąsiuvinius. Galbūt veikiamas šio leidinio, jo mokinys G. H. F. Neselmanas 1845 m. išleistoje knygoje „Senųjų prūsų kalba“ pirmą kartą pavartojo terminą „baltiškos kalbos“.

Išsamiau neanalizuojant visų kataloge užregistruotų leidinių ir rankraščių turinio, būtina pažymėti, kiek dėmesio P. fon Bolenas skyrė kalbotyros bei folkloristikos mokslo naujovėms ir liuanistikai. Literatūra pirmiausiais dviem klausimais profesorius bibliotekoje buvo sukomplektuota gerai. Jis turėjo visus svarbiausius lyginamosios kalbotyros leidinius, kuriems priskirtini F. Bopo, R. K. Rasko, A. F. Poto 1826—1836 m.

paskelbti darbai. Greičiausiai pats G. H. F. Neselmannas padovanojo savo sanskrito gramatikos knygutę (1838). P. fon Bolenas sukaupe nemažai naujausių Europos tautų liaudies dainų rinkinių. Jis studijavo lenkų, rusų, juodkalniečių ir ypač serbų tautosaką. Visos šios knygos išspausdintos 1821—1825 m. Iš to galima spręsti apie tvirtą teorinį ir metodinį pasirėngimą, atsakomybės suvokimą ketinant publikuoti lietuvių liaudies dainas.

Lietuviškųjų dalykų kataloge užregistruota mažai. Bene svarbiausias yra rankraščių skyriaus įrašas Nr. 28: „Litthauische Dainos (145), von denen bereits eine kritische Abschrift genomen“ („145 lietuvių dainos, kurių kritinis nuorašas jau padarytas“). Ši žinia yra pats patikimiausias šaltinis apie P. fon Boleno sukauptą dainų kiekį. Išskyla svarbus klausimas, kas padarė jų kruopštų nuorašų. Ar tai buvo L. Rėza, vienąjį pergyvenęs tik šešiais mėnesiais, ar A. F. Potas, įpareigotas parengti knygą, ar kitas mums nežinomas asmuo? Gal katalogo pastaba laikytina paaiškinimu, kodėl L. Rėzos ir P. fon Boleno rankraštinio palikimo tyrinėtojai konstatavo dalies užrašytų dainų tapatumą? Mūsų nuomone, ši prielaida turi pagrindo, tačiau duoti abejonių nekeliantį atsakymą dar per anksti. Be atsako taip pat lieka klausimas, ar dainų rinkinys buvo parduotas. Kuo vėliau disponavo P. fon Boleno dukte: originalu ar minėtuoju nuorašu? Jei nuorašu, tai kas įsigijo originalą ir kur jis dabar yra?

Spaudiniai lietuvių arba iš dalies lietuvių kalba kataloge nurodyti keturi. Pirmiausia jiems priskirtinas žinomas konvoliutas (Nr. 576), kurį sudarė Pil. Ruigio „Lietuvių-vokiečių ir vokiečių-lietuvių kalbų žodynas...“ (Littauisch-deutsches und deutsch-littauisches Lexicon...“), 1747), „Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas...“ („Betrachtung der littauischen Sprache...“), 1745) ir Pov. Ruigio „Lietuvių kalbos gramatikos pradmenys...“ („Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick...“), 1747), Jis, matyt, P. fon Bolenui buvo viena iš svarbiausių darbo priemonių. Šios knygos profesoriumi praverė ir kaip lietuvių kalbės vadovėlis, ir kaip tautosakos šaltinis — vienoje iš jų išspausdintos trys lietuvių liaudies dainos, patarlių bei priežodžių. Šalia konvoliuto kataloge 577-uojų numeriu užregistruotas L. Rėzos sudarytas pirmasis lietuvių liaudies dainų rinkinys „Dainos oder Litthauische Volkslieder“ (1825). Jis išliko iki mūsų dienų ir dabar yra saugomas Tartu universiteto bibliotekoje. Knygoje įrašyta savininko pavardė „Bohlen“, daugelyje puslapių — dainų melodijos ir teksto variantai²⁹. „Dainų“ kelias į Estiją kol kas neaiškus. Leidinį biblioteka galėjo įsigyti aukcione per tarpininkus arba gauti dovanų iš savo rėmėjų vėliau.

Kataloge iš viso neužfiksuota lituanistinės literatūros, kurią vokiečių, iš dalies ir lotynų kalba nuolat ir gausiai leido Karaliaučiaus spaustuovės. Atsisivėlgiant į šį faktą ir į tai, kad bibliotekoje beveik nebuvo lietuviškų knygų, naujausių lietuvių kalbos gramatikų ir žodynų (G. Ostermejerio, K. G. Milkiaus), galima tvirtinti, kad P. fon Bolenas

²⁹ Venclova A. Broliškoje Tarybų Estijoje: Iš kelionės įspūdžių // Tiesa. — 1954. — Saus. 7. — Nr. 5. — P. 2.

lietuvių kalbotyra, etnografija ir istorija specialiai nesidomėjo. Jis tenkinosi lyginamajai kalbotyrai būtiniais duomenimis.

Glaušta pateiktos medžiagos analizė atskleidžia savitą Mažosios Lietuvos XIX a. pirmosios pusės intelektualą ir asmenybę. Siekdamas mokslo tikslų, P. fon Bolenas prisidėjo prie lituanistikos plėtojimo ir lietuvių kalbos populiarinimo tiek Vokietijoje, tiek už jos ribų. Jo rengtas liaudies dainų rinkinys yra svarbus lietuviškosios knygos istorijos faktas. Išlikęs P. fon Boleno knygų katalogas papildomai mūsų duomenis apie lietuviškosios literatūros vietą bei vaidmenį asmeninėse bibliotekose, jos plitimo kanalus ir geografiją Europos šalyse. Nuodugniau ištyrus šio žmogaus gyvenimą ir veiklą, išryškės lietuvių ir kitų tautų kultūrų sąveikos mastas.

Vilniaus universiteto
Mokslinės informacijos katedra

[teikta 1990 m. balandžio mėn.

DOMAS KAUNAS

PETER VON BOHLEN UND SEINE BIBLIOTHEK

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Name des Orientalisten der Königsberger Universität Peter von Bohlen (1796—1840) ist heute nur wenig bekannt. In der Vergangenheit untersuchten deutschen Historiker seine Verdienste in der Indologie und die litauischen Geschichtsforscher — seinen Beitrag zur Baltistik. In der vorliegenden Arbeit verfolgt der Autor das Ziel, die Tätigkeit von Professor P. von Bohlen vom Standpunkt der Bücherkunde aufzuarbeiten und insbesondere seinen Beitrag zur litauischen Kultur.

P. von Bohlen studierte Orientalistik an den Universitäten Halle, Bonn und Berlin. Er beherrschte viele Sprachen, besuchte die Vorlesungen des Begründers der vergleichenden-historischen Sprachwissenschaft F. Bopp. Nach Abschluß des Studiums unterrichtete P. von Bohlen in den Jahren 1825—1837 an der Universität Königsberg Orientalistik. Mit ihm erreichten dies Fächer wissenschaftliches Niveau. Er entwickelte eine rege wissenschaftliche Tätigkeit, veröffentlichte etwa 100 Arbeiten, unter ihnen auch einige sehr originelle Arbeiten. Er schrieb Artikel über die litauische und die preußische Sprachen. Unter dem Einfluß von L. Rhesa zeigte er Interesse für die litauische Volksdichtung und begann litauische Volkslieder zu sammeln. P. von Bohlen wanderte durch Kleinitauen und verkehrte mit Sammlern von Volksliedern ins besondere evangelischen Priestern und Lehrern. Um eine größere Unterstützung zu bekommen hat er im Jahre 1835 in der Tilsiter Zeitung einen Brief „Freundliche Bitte“ veröffentlicht. Nachdem er 145 litauische Volkslieder notiert hatte, begann er an einem Buch zu arbeiten, das leider wegen seines frühen Todes nicht erscheinen konnte. Die Handschrift wurde dann von einigen deutschen Lituanisten benutzt. Heute ist sie verlorengegangen.

Die private Bibliothek von Professor Peter von Bohlen wurde in einer Auktion in Halle verkauft. Ihr Katalog ist erhaltengeblieben. Das Bücherverzeichnis zeigt das besondere Interesse des Gelehrten für indische, persische, arabische und deutsche Literatur, sowie für die Literatur anderer Völker, darunter auch einige litauische Werke: philologische Arbeiten (1745—1747) von Philip und Paul Ruhig, sowie die „Dainos oder litauische Volkslieder“ (1825) von L. Rhesa. Der Katalog ergänzt unsere Kenntnisse über die Bedeutung der litauischsprachiger Veröffentlichungen in privaten Bibliotheken von Wissenschaftlern des XIX Jh-s sowie über die Wege ihrer Verbreitung in europäischen Ländern. Die Kenntnis des Wirkens von Professor P. von Bohlen hilft uns besser das Zusammenwirken der litauischen Kultur mit derjenigen anderer Länder zu verstehen.